

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Збірник наукових праць
**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ**

**СЕРІЯ:
*ПСИХОЛОГІЯ***

**ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований У 1996 р.

Рівне -2004

ББК 74.20

0-59

УДК:37:371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. - 250 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості .

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор :

Хом'як Іван Миколайович - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Бех Іван Дмитрович - доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробійов Анатолій Миколайович кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович - доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна - доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський педагогічний університет ім.В.Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна - доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович - доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович - доктор психологічних наук, професор (Національний університет "Острозька Академія");

Поніманська Тамара Іллівна - кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович - доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович - доктор педагогічних наук, професор (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович - кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 28.10.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 - 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966—7281—07—8.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

компонентів.

Summary

The economic self-consciousness is seen as a process and outcome of creation concerning a stable system of individual's self-representations about him-self in a social-economic aspect, on the basis of which he builds relationships with other individuals in an economical system. The economic self-consciousness is represented in a form of cognitive, affective, emotional and strong-willed components.

УДК 316.62

Н.В. Корчакова

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ Я В ІНТЕРНЕТ- КОМУНІКАЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена аналізу основних підходів до вивчення проблеми презентації особистістю власного "Я" в процесі Інтернет-комунікації. Автором висвітлюються об'єктивні та суб'єктивні фактори, що впливають на дане явище.

Ключові слова : соціальна ідентичність, публічне "Я", самопрезентація, Інтернет-комунікація, віртуальний образ.

Постановка проблеми

Поява глобальних комп'ютерних мереж відкрила нову сферу наукових досліджень. Середовище Інтернету становить чималий інтерес для фахівців різних галузей, що вивчають людину і різноманітні види її активності. Діяльність людини в Інтернеті на даний час є предметом міждисциплінарного інтересу з боку філософів, соціологів, психологів, істориків, лінгвістів, культурологів, педагогів, економістів, маркетологів, політологів, журналістів. Проте, як зазначають дослідники, незважаючи на відносно тривалу історію вивчення (перші дослідження Інтернет-середовища розпочалися з 90-х років), дана наукова проблематика характеризується наявністю багатьох невирішених питань.[2,3]

Інтерес психологів до цієї сфери пов'язаний з тими аспектами Інтернет - середовища, які чітко виокремлені Нестеровим В.Ю.: "Інтернет – це простір, заселений людьми. Його неможливо уявити у відриві від людини. Віртуальний світ створений людиною і для людини, і якщо в реальному світі людина є тільки часточкою світу, то у віртуальності немає нічого крім людей" [7]. Подібна соціалізованість Інтернету становить інтерес для психологів з точки зору вивчення впливу Інтернет-комунікації на зміни в психічній діяльності людини. Як показують дослідження, подібні зміни простежуються у пізнавальній, комунікативній, особистісній сфері людини. На підставі цього можна говорити про діяльність в Інтернеті як про новий вид психічної реальності, що робить Інтернет новим складним об'єктом психологічних досліджень [1].

Метою нашого повідомлення – є теоретичний аналіз основних підходів до вивчення проблеми презентації особистістю власного "Я" в процесі комп'ютерно-опосередкованої комунікації.

Аналізуючи детермінуючу роль Я-концепції у конструюванні поведінки особистості, більшість дослідників вводять поняття самопрезентації, розуміючи його як шлях вияву суб'єктом своєї внутрішньої сутності, шлях перепредстації власного "Я". Відходячи від суто інтеракціоністського розуміння зазначеного явища як захисної реакції, спрямованої тільки на формування особистістю позитивного враження про себе, на сучасному етапі дослідники приписують йому смислову функцію – демонстрування суб'єктом власних думок та почуттів. Характерні особливості Інтернету як специфічного комунікативного середовища (анонімність, добровільність та бажаність контактів, зняття жорстких соціальних конвенцій та меж культур, слабка регламентованість поведінки) відкриває перед особистістю безліч способів та шляхів як для презентування власного розуміння своєї сутності так і для експериментів з власною ідентичністю. Як зазначає Жичкіна А.Є., в Інтернеті, в результаті фізичної непередставленості партнерів по спілкуванню, втрачає своє значення цілий ряд бар'єрів спілкування, обумовлених такими характеристиками партнерів по комунікації як стать, вік, соціальним статус, зовнішня привабливість чи непривабливість, а також їх комунікативна компетентність[5].

Аналіз робіт, присвячених вивченню проблеми особливостей віртуальної презентації образу "Я", показує, що більшість досліджень виконано в рамках аналізу більш широкої проблеми взаємозв'язку соціальної ідентичності особистості та комп'ютерно-опосередкованої комунікації [1,2,4,5,6,9]. З метою вивчення зазначеної проблеми авторами використовуються різні за формальними та змістовими характеристиками форми Інтернет – комунікації: телеконференції, чати (IRC), MUDs, ICQ, листування за допомогою e-mail. До основних питань, що цікавлять дослідників можна віднести:

- закономірності побудови суб'єктом власного образу Я у віртуальному просторі;
- індивідуально-типологічні особливості суб'єктів як користувачів Інтернету;
- вплив Інтернет-комунікації на соціальну ідентичність особистості;
- особливості мотивації створення "віртуальних особистостей";
- відповідність віртуальних Я-образів реальній ідентичності людини.

Як вже зазначалося вище об'єктивні особливості Інтернету як середовища спілкування створюють

умови для формування “віртуальної ідентичності”, що володіє такими характеристиками як потенційна та актуальна множинність, що надає особистості можливість використовувати широкий спектр самопрезентаційних образів. Однією з головних характеристик такої віртуальної особистості є мережеве ім’я або “nick”. Як і в реальному житті подібне ім’я виконує не тільки номінативну але і змістову функцію, тобто є способом презентації власної сутності “віртуальної особистості”. Дослідники зазначають, що з цією метою люди можуть використовувати імена літературних персонажів, назви представників тваринного світу, термінів побутової та обчислювальної техніки та інш. Проте, домінуюче положення займають власні імена та похідні від них прізвиська.

У зв’язку з аналізом проблеми створення віртуальних особистостей виникають відразу декілька різнопланових питань: “Чому одні люди часто використовують прийом створення різних віртуальних особистостей, а інші надають перевагу сталій особистісній інформації?”, “Які мотиви створення подібних образів?”.

Аналізуючи проблему індивідуально-типологічних особистостей суб’єктів як користувачів Інтернету Шевченко І.С зазначає, що багатоплановість самопрезентацій в Інтернет-спілкуванні не є феноменом тільки ситуативно обумовленим.[9] Автор вважає, що поряд з зовнішніми факторами – унікальними особливостями комунікації – динамічність віртуальної самопрезентації детермінується також індивідуально-особистісними особливостями комунікантів. До яких автор відносить: ригідність, прагнення до лідерства, агресивність, тривожність, індивідуалізм, аутосимпатію, спонтанність. Остання розглядається автором як властивість, що виявляється в здатності до спонтанної поведінки та співвідноситься з такими цінностями як свобода, природність, гра, відносна свобода від культурних норм. На основі критерію динамічності самопрезентації автором були виділені декілька груп користувачів:

- користувачі, які не володіють рухливістю, динамічністю само презентації;
- користувачі, що актуально володіють динамічністю само презентації;
- користувачі, що потенційно володіють динамічністю самопрезентації як можливої стратегії поведінки в Інтернет-спілкуванні, але актуально її не використовують.

Аналізуючи виділені категорії з точки зору особистісних характеристик Шевченко І.С. прийшла до висновку, що користувачі першої групи характеризуються ригідністю або інертністю установок, прагненням до лідерства та самоутвердження. Актуальна динамічність самопрезентації пов’язана з такими особистісними характеристиками як високий ступінь ауто симпатії, низьким рівнем тривожності, позитивною Я-концепцією. При цьому вони не володіють високими показниками індивідуалізму, тобто не завжди здатні мати власну думку або ставлення. Користувачі, що потенційно здатні до продукування різних образів самопрезентацій, але які зберігають в актуальному спілкуванні відносно стійкість інформації, що надається, характеризуються нижчим рівнем прагнення до лідерства та автономності, а також прагнення активно впливати на зовнішню ситуацію.

На думку дослідників можливими причинами відмови від використання різних самопрезентаційних образів можуть бути:

- невміння створювати та функціонувати в образі, що відрізняється від звичного, обмежені рольові стереотипи;
- відсутність бажання чи потреби в продукуванні нових образів само презентації;
- індивідуально-особистісні характеристики суб’єктів віртуальної комунікації. [5]

Тракування Інтернет-комунікації як середовища, в якому більшість ситуацій є “слабкими”, тобто такими, в яких поведінка особистості визначається в більшій мірі особистісними ніж ситуаційними змінними, ми знаходимо також в роботах Жичкіної А.С.[4,6]. Аналізуючи особливості поведінки суб’єктів Інтернет –спілкування, автор виокремлює такі параметри як активність у дії та активність у сприйнятті альтернатив. На думку Жичкіної А.С., активність дії у невизначеному середовищі (яким є Інтернет) пов’язана з особливостями самокатегоризації користувачів: чим більше в ідентичності користувачів виявляється соціально-рольова складова, тим нижчою є їх активність в дії в Інтернет-комунікації. Користувачі з низькими показниками активності в дії мають риси наперед визначеної ідентичності: такі люди найчастіше описують себе у термінах сімейних та гендерних ролей. Як зазначає автор, такий показник поведінки в Інтернет-спілкуванні як активність у сприйнятті альтернатив пов’язаний з особливостями структури Я –концепції користувача. Чим більше виражена тенденція до реалізації “Я-ідеального” в процесі спілкування, тим нижчою є активність у сприйнятті альтернатив. І навпаки, висока активність характерна для тих користувачів, у яких прагнення реалізувати ідеал “Я” не є єдиною детермінантою та регулятором поведінки у невизначеному середовищі[4].

Аналізуючи проблему мотиваційних аспектів створення віртуальної ідентичності, дослідники виділяють дві групи причин створення віртуальних особистостей : власне мотиваційні та пошукові (бажання набути новий досвід як деяка самостійна цінність). На думку Белінської Є.П.[2] до першої групи детермінант можна віднести:

- реалізацію ідеального Я суб’єкта;
- реалізація власних агресивних тенденцій, що не можуть реалізуватися в реальному соціальному оточенні;
- реалізація бажання повного контролю над собою у користувачів з яскраво вираженими деструктивними

- тенденціями;
- реалізація бажання контролю над іншими людьми, маніпулятивних тенденцій;
- агресивної стратегії;
- реалізація прагнення до влади;

До другої групи детермінант автор пропонує віднести:

- реалізацію прагнення пережити щось, що раніше ніколи не переживалося особистістю раніше;
- пошук та експерименти з ідентичністю у підлітковому та юнацькому віці.

До найбільш яскравих проявів експериментів з ідентичністю дослідники відносять зміну статі та девіантну поведінку в Мережі. Явище зміни статі є дуже поширеним у Інтернет- середовищі.[2,5] До основних причин віртуальної зміни статі дослідники відносять :

- прагнення дослідити стосунки між статями;
- дифузну статеву ідентичність;
- набуття нового досвіду.

Щодо девіантної поведінки в мережі то дослідники висловлюють різні погляди стосовно мотиваційних основ цього явища. Відповідно до поглядів Дж.Сулера [11] такий тип поведінки може бути реакцією на анонімність спілкування в мережі та прагненням до самовираження. Як зазначає дослідник, ніхто не хоче бути абсолютно непомітним та анонімним, тобто ніким. У конструктивній формі недолік виразних засобів у віртуальній комунікації виявляється у тому, що мережеві ідентичності наділяються перебільшеними, виразними атрибутами сили, могутності та краси [10]. В деструктивному варіанті поведінки користувачі презентують ідентичність, яка протиставляється деякому соціальному цілому через застосування ненормативних або образливих висловлювань на адресу інших учасників взаємодії. На думку дослідників подібна поведінка, як і зміна статі, також може бути пов'язана з дифузною ідентичністю суб'єкта і служити таким чином стратегією подолання невизначеної або дифузної ідентичності.[2]

Як зазначає Белінська Є.П. прагнення до експериментування з ідентичністю, бажання випробувати себе в усе нових та нових ролях є особливістю відкритої ідентичності, для якої характерний пошук альтернатив подальшого розвитку.

Одним із важливих аспектів психологічного аналізу особливостей презентації Я в Інтернет-середовищі є вивчення власних “домашніх сторінок” користувачами. Складність структури гіпертексту – є об'єктивним показником особливостей презентації суб'єктом власної сутності. Як зазначають Фріндте В. та Келлер Т., в результаті вивчення неструктурованих інтерв'ю з дизайнерами домашніх сторінок, ними були виділені декілька факторів, що впливають на такий тип мережевої самопрезентації [8]:

- досвід взаємодії з комп'ютером та комп'ютерно-опосередкованого спілкування;
- аудиторія, якій адресована дана інформація;
- особливості самосвідомості власника сторінки, зокрема його особистісна ідентичність;
- ідентифікація з певною групою користувачів комп'ютера;
- особливість соціальної ідентичності суб'єкта.

Аналізуючи перший фактор автори доводять, що термін користування Мережею напряду впливає на ідентифікацію з соціальною категорією користувачів, тобто на соціальну ідентифікацію. За результатами самоописів респондентів автори поділяють користувачів Інтернету на “хакерів”, “любителів”, “прагматиків”, “самітників.” відмічається, що “хакери” на відміну від “любителів чи “прагматиків” особливо схильні сприймати користувачів Інтернету як соціальну категорію та ідентифікуватися з нею. “Прагматики” спілкуються за допомогою мережі епізодично і цікавляться нею з чисто технічних міркувань. Міжособистісна комунікація з однолітками, активна участь та ідентифікація з різними мережевими культурами відіграють для них другорядну роль. “Любителі” не ідентифікуються з користувачами Мережі в цілому чи з конкретними віртуальними співтовариствами, але і не використовують Інтернет в вузько-прагматичних цілях. Крім того важливим фактором, що може впливати на презентацію власної соціальної ідентичності може бути фактор публічності - комп'ютерного заповнення анкет в присутності інших користувачів.

Не погоджуючись з тезою попередніх авторів про прямий зв'язок досвіду мережевого спілкування та соціальною ідентичністю користувачів, Белінська Є.П. зазначає, що ступінь впливу Інтернет-комунікації на самоідентифікаційні структури користувача пов'язана не з параметрами досвіду віртуального спілкування (його тривалістю, технічною компетентністю і т.п.), а з характером особистісних цілей, які задовольняє Інтернет-спілкування [2]. Проте автор погоджується із запропонованою типологією користувачів. В своєму дослідженні, виконаному у співавторстві з Жичкіною А.Є., вона зазначає, що основні групи користувачів відрізняються між собою з точки зору співвідношення таких аспектів ідентичності особистості як персональна ідентичність та соціальна ідентичність. Дослідники зазначають, що в ідентичності “любителів” переважає персональна ідентичність, а в ідентичності “хакерів” та “прагматиків”- соціальна. В ідентичності “хакерів” в порівнянні з іншими користувачами більше соціо-рольових характеристик, пов'язаних з використанням комп'ютера (“хакер”, “геймер”, “дитя Інтернету”). На думку Белінської Є.П. найбільш цікавою з точки зору особливостей самоопису є група “прагматиків”. Представники цієї групи використовують в основному самохарактеристики в термінах особистісних рис, одночасно з максимальною представленістю соціо-рольових самокатегорізацій. Тобто структура Я-

концепції таких користувачів, на думку автора, відповідає критеріям старшої вікової категорії.

Висновки

На завершення потрібно зазначити, що проведений аналіз не охоплює всі аспекти дослідження проблеми презентації особистістю власної сутності в процесі віртуальної комунікації, проте він дозволяє зробити декілька важливих висновків:

По-перше, Інтернет є специфічним комунікативним середовищем з певними притаманними йому ознаками (анонімність, фізична не представленість партнерів та інш.)

По-друге, особливості презентації особистістю власного "Я" в Інтернет-спілкуванні залежать як від об'єктивних факторів (характерних особливостей Інтернету як середовища спілкування), так і від індивідуально-особистісних характеристик людини, а також цілей, з якими вона використовує Інтернет.

По-третє, соціальна ідентичність особистості та Інтернет-комунікація знаходяться у тісному взаємозв'язку.

По-четверте, швидкі темпи комп'ютеризації та наявність великої кількості нерозв'язаних проблем у сфері вивчення проблеми презентації особистістю власного "Я" в процесі віртуальної комунікації, створюють перспективу для подальших наукових досліджень у цій галузі.

Література

1. Арестова О.Н., Бабанин Л.Н., Войсунский А.Е. Коммуникация в компьютерных сетях: психологические детерминанты и последствия / Вестник МГУ. Серия XIV. Психология, №4, 1996.-С. 14-20.
2. Белинская Е.П. Социальная психология личности. -М.: Аспект пресс, 2000.-474с.
3. Войсунский А.Е. Интернет – новая область исследований в психологической науке //Ученые записки кафедры общей психологии МГУ.- Вып. 1. - М.: Смысл, 2002.-С. 82-101.
4. Жичкина А.Е. Взаимосвязь идентичности и поведения в Интернете пользователей юношеского возраста.- Автореф. дисс... канд. психол. наук: 19.00.05-/МГУ им. Ломоносова. - М.,2001
5. Жичкина А.Е., Белинская Е.П. Современные исследования виртуальной коммуникации: проблемы, гипотезы, результаты.// Образование и информационная культура.- Т.5.-Вып.-7.-М.: РАО,2000.-С.395-430
6. Жичкина А.Е., Белинская Е.П. Самопрезентация в виртуальной коммуникации и особенности идентичности подростков- пользователей Интернета.// Образование и информационная культура.- Т.5.- Вып.-7.-М.: РАО,2000.-С.431-460.
7. Нестеров В.Ю. К вопросу об эмоциональной насыщенности межличностных коммуникаций в Интернете.-//<http://flogiston.ru/articles/netpsy/netemotions.htm>
8. Фриндте В., Келлер Т. Публичное конструирование Я в опосредованном компьютером общении. //Гуманитарные исследования Интернета/ Под ред. Войсунского.-М.: Можайск-Терра, 2000.-С40-54.
9. Шевченко И.С. Факторы динамичности самопрезентаций в Интернет-общении // <http://psynet.by.ru/texts/shev.htm>
10. Reid. E. Cultural Formations in Text-Based Virtual Realities/ A thesis submitted in fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts. Cultural Studies Program. Department of English. University of Melbourne. January 1994.<http://fun91.kivikko.hoas.fi/~donwulff/irc/cult-form.html>
11. Suler J. The Online disinhibition effect. // <http://www.rider.edu/~suler/psycyber/disihbit.html>

Резюме

В статье раскрываются основные подходы к изучению особенностей презентации личностью своего «Я» в процессе Интернет-коммуникации. Подчеркивается, что особенности личностной самопрезентации в условиях виртуального общения зависят как от объективных факторов (специфических особенностей Интернета как среды общения), так и от субъективных - индивидуально-личностных характеристик субъекта, а так же целей, с которыми он использует Интернет. Освещается вопрос о взаимном влиянии социальной идентичности и Интернет-коммуникации.

Ключевые слова : социальная идентичность, публичное «Я», самопрезентация, Интернет-коммуникация, виртуальный образ

Summary

The main approaches to studying features of presentation of "Self" by the person during the Internet - communications are examined in this article. It is emphasized, that features of personal self-presentation in conditions of virtual dialogue depend as on objective factors (specific features of the Internet as communication environments), and from subjective - individual characteristics of the person, and as purposes with which it uses the Internet. The question on mutual influence of social identity and the Internet - communications is covered.

Key words: social identity, public "Self", self-presentation, Internet - communication, virtual image.

ЗМІСТ

Передмова	3
Булах І.С. Відповідальність як інтегративний компонент моральної самосвідомості підлітка	4
Воробійов А.М. Проблема самореалізації особистості як соціального явища в системі „суспільство-індивід”	9
Карпенко З.С. Аксіогенетичні етапи становлення Я-концепції	12
Ложкін Г.В., Воляннюк Н.Ю. Структурно-змістовні характеристики професійної самосвідомості тренера-викладача	14
Носков В.И. Самосознание как детерминанта поведения личности	19
Павелків Р.В. Особистісна норма як структурний компонент моральної свідомості та самосвідомості	23
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Детермінація моральної поведінки дітей когнітивно-мотиваційними змінами моральної свідомості	26
Бігунова С.А. Культурологічно орієнтоване навчання як детермінанта розвитку самосвідомості особистості	30
Боровець О. Вплив колективістської та індивідуалістської спрямованості на самосвідомість підлітків	33
Бордюк В.М. Механізми самооцінки старшокласників у контексті процесу їх науково-дослідницької діяльності	36
Бреусенко-Кузнєцов О.А. Екзистенціальний аспект проблеми ціннісного виховання засуджених	38
Вронська В.М. Значення педагогічних інновацій для морального розвитку та самосвідомості учнів	42
Главінська О.Д. Детермінований вплив соціальних інститутів на формування самосвідомості молодшого школяра	43
Горбань Г.О. Структура формування професійної самосвідомості	46
Григорчук І.С. Волевиявлення як чинник морального становлення у світлі християнської духовної традиції	48
Дєдова Т.В. Часові детермінанти феномену сновидінь індивіда у циркадіанному періоді	51
Дружиніна І.А. Проблема становлення самосвідомості в процесі формування гармонійно розвиненої особистості студентів-психологів	54
Завацька Н.Є. Місце самосвідомості особистості в процесі соціально-психологічної адаптації	56
Залужна А.Є. Деструктивний вплив „масовизації” на моральну самосвідомість особистості (етнопсихологічний екскурс)	60
Іваник Г.С. Про деякі підходи до експериментального вивчення позитивного мислення старшокласників у парадигмі цілісності самосвідомості	64
Івашкевич Е.З. Психологічні особливості розвитку самосвідомості особистості засобами літератури	68
Квашук О.В. Телебачення як чинник формування моральної свідомості школярів	72
Кіт Н.В. Виховання національної свідомості молодших школярів	75
Климчик Т.В. Формування моральних цінностей старшокласників в умовах дитячого хорового колективу	78
Клочек Л.В. Роль процесів ідентифікації і відособлення у формуванні самосвідомості у підлітковому і ранньому юнацькому віці	81
Когутяк Н.М. Самоусвідомлення автентичності в контексті духовно-морального розвитку особистості	83
Козерацька Н.М. Моральна самосвідомість та її показники у студентів-першокурсників технічного вузу	85
Комаровська В.Л. Особливості економічної самосвідомості суб'єктів соціального простору	87
Корчакова Н.В. Презентація образу Я в інтернет-комунікації як психологічна проблема	90
Косарєва О.І. Вплив дитячо-батьківських взаємин на формування самосвідомості дошкільника	94

Красновський В.М. Архитектура самосознания в опыте социального пространства подростка	98
Красновський В.М. Розвиток толерантних взаємовідносин підлітків в умовах соціального відчуження	104
Крошка О.І. Проблема усвідомлення індивідуально-психологічних властивостей як умова самовизначення старшокласників.....	110
Кулагіна Л.М. Особливості діагностики готовності особистості підлітка до здійснення морального вибору	113
Кулаков Р.С. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному віці	117
Литвин-Кіндратюк С.Д. Соціально-історичні контури соматичного самовизначення суб'єкта харчової активності	121
Мельник О.В. Психолого-педагогічне проектування профорієнтаційної роботи зі старшокласниками	124
Михальчук Н.О. Смыслоутворення особистості як психологічна проблема	128
Михальчук Ю.О. Аналіз психологічного змісту поняття етнічної самосвідомості у сучасній науці ...	131
Моначин І.Л. Протистояння як фактор особистісного самостворення.....	135
Новотна М.А. Психологічні особливості самосвідомості підлітка в сучасному правовому полі	137
Одолінський В.Г. Проблемне поле майбутнього у свідомості старшокласників	140
Павелків В.Р. Ситуативний фактор агресивності у самосвідомості підлітка.....	145
Павелків О.М. Психологічні особливості та умови професійного самовизначення старшокласників у процесі вивчення курсу шкільної математики.....	148
Пальчевський С.С. Акмеологічні основи технологізації самовизначення особистості у процесі її підготовки до творчої професійної діяльності.....	152
Петренко В.В. Виховання національної самосвідомості особистості в процесі вивчення української народної пісні	156
Петренко О.Б. Проблема становлення гендерної самосвідомості особистості: теоретичний аспект	159
Потапчук Є.М. Збереження психічного здоров'я особистості як соціально-психологічна проблема... 164	164
Прохоров Б.І. Творча уява як чинник саморозвитку дитини-дошкільника	164
Рашковська І.В. Образ ідеального „Я” в структурі моральної самосвідомості підлітка	168
Рудюк О.В. Ідентифікаційні структури особистості в контексті аналізу концепту самосвідомості	170
Сардига О.В. Індивідуальний підхід до учня у процесі виставлення оцінки	172
Севастьянович Н.М. Системний підхід до вивчення особистості	175
Сіранчук Н.М. Розвиток моральної самосвідомості у дітей та підлітків	178
Смалько М.Ф. Формування Я-концепції як важливий фактор самоусвідомлення обдарованої особистості.....	182
Смольська Л.М. Подвійна природа щастя в особистісному вимірі.....	186
Софіянчук З.С. Вплив статевих відмінностей на розвиток соціального інтелекту дошкільників	189
Співак Л.М., Романова О.В. Проблема співвідношення між поняттями „Я-концепція” та „Я-образ” особистості у психології	193
Ставицька О.Г. Паралінгвістичні засоби мовлення вчителя та усвідомлення моральних вимог вихованцями	198
Сторож О.В. Аналіз основних теоретико-методологічних підходів до вивчення і розвитку самосвідомості особистості	202
Суслова Н.В. Соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку самосвідомості.....	207
Тимощук Н.С. Формування самосвідомості старшокласників у процесі особистісно орієнтованого виховання	209
Ткач Т.В. Діалектика інтересів особистості і суспільства в системі безперервної освіти	212
Ткачук Т.Л. Особистісні новоутворення як умова лібералізації моральних цінностей підлітків.....	216
Уличний І.Л. Формування потенціалу професійного самовдосконалення старшокласників у теорії і практиці шкільної профорієнтації	219

Філоненко М.М. Екологічна самосвідомість як основа особистісного становлення.....	223
Шевчук О.А. Роль системної валеологічної настанови у формуванні гендерних стереотипів серед підлітків	225
Шугай М.М. Психологічний аналіз генези національної самосвідомості особистості	232
Юрченко В.М. Духовна природа людської свідомості та підсвідомості	235
Яцюк Н.О. Формування моральної рефлексії молодших школярів у навчально-виховному процесі	237
Відомості про авторів	245

Наукове видання

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І
ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

СЕРІЯ:

Психологія

*ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ*

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Суходольський В.І., Галабурда О.П.

Здано до набору 01.11.2004 р. Підписано до друку 3.11.2004 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк

різографічний. ум друк. арк. 27,96. Обл. вид. арк. 2,8,38. Замовлення №• 17/1. Тираж 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний: гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного
університету 33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12,
тел. 26-48-83

0-59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненською державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. — 250 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20